

WAARNEMINGEN EN MEDEDELINGEN

ENKELE BIJZONDERE BIJENWAARNEMINGEN (HYMENOPTERA: APIDAE)

Ivo Raemakers

Het verschijnen van de voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Peeters et al. 1999) is aanleiding geweest voor extra onderzoek naar bijzondere bijensoorten. In 1999 werden diverse waarnemingen gedaan die een aanvulling opleverden op de bekende verspreidingspatronen.

Andrena denticulata (Kirby, 1802)

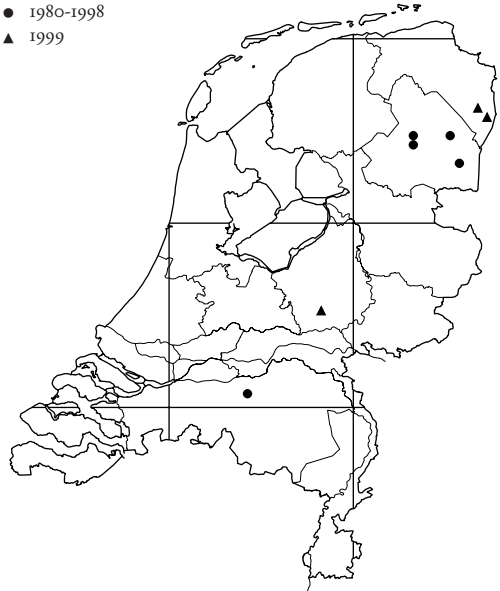
Deze in de nazomer vliegende en op Asteraceae gespecialiseerde zandbij was recent alleen nog waargenomen in Drenthe en Noord-Brabant (fig. 1). Tijdens een kort verblijf (13.VIII-15.VIII.1999) in de omgeving van Vlagtwedde (Oost-Groningen) is de soort ondanks buig en koel weer waargenomen in een drietal kilometerhokken (Amersfoortcoördinaten 267 562, 268 562 en 270 559). De bijen werden aangetroffen in bermen van verharde en onverharde wegen en in een klein natuurgebied. De veelal verregende dieren hingen in bloemen van schermhavikskruid *Hieracium umbellatum* en gewoon biggekruid *Hypochaeris radicata*. Tijdens schaarse zonnige perioden werd op deze planten stuifmeel verzameld. De nieuwe vindplaatsen sluiten aan op de Drentse waarnemingen en doen vermoeden dat de soort in deze regio nog redelijk vertegenwoordigd is.

Behalve in Groningen is *A. denticulata* begin augustus ook aangetroffen op het Oud Reemsterveld (Hoge Veluwe, Amersfoortcoördinaten 183 453). Hier vlogen de dieren op het schaarse jakobskruiskruid *Senecio jacobea* langs paden door stuifzandvegetaties en heide.

Ceratina cyanea (Kirby, 1802)

De blauwe ertsbij *Ceratina cyanea* is een bewoner van uitgesproken droge en warme terreinen en wordt in Nederland vooral waargenomen in Zuid-Limburg. Daarbuiten bevindt zich een

- 1980-1998
- ▲ 1999

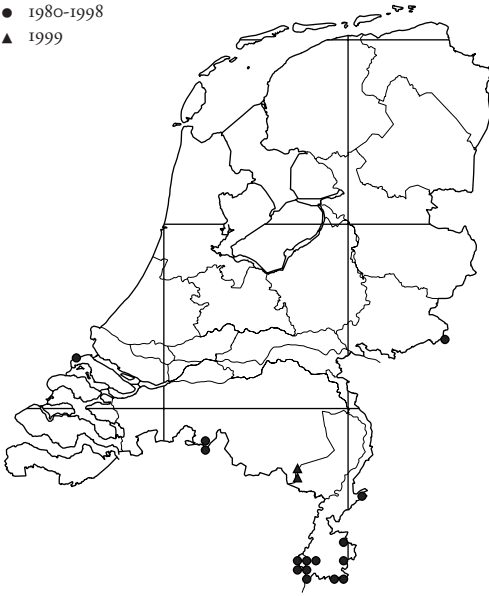

Figuur 1
Vindplaatsen van *Andrena denticulata* in Nederland vanaf 1980. Bron: Landelijk bijenbestand van EIS-Nederland.

Figure 1
Records of *Andrena denticulata* in The Netherlands since 1980. Source: National Apidae-database of the European Invertebrate Survey - The Netherlands.

populatie langs de Borkense baan bij Winterswijk (waarnemingen in 1998) en mogelijk ook langs de spoorlijn onder Baarle-Hertog (waarneming in 1990). Op 1.VI.1998 en 24.VII.1999 is *Ceratina cyanea* verzameld in het heide- en stuifzandgebied ten westen van Weert (fig. 2, Amersfoortcoördinaten 172 361, 172 365). Beide waarnemingen betreffen een foeragerend mannetje. Ondanks gericht zoeken zijn hier tot dusverre geen vrouwtjes of verdere mannetjes gevonden. Het in juli verzamelde exemplaar is echter nauwelijks afgevlogen zodat de aanwezigheid van een populatie in de nabijheid niet onwaarschijnlijk is.

- 1980-1998
- ▲ 1999

Figuur 2
Vindplaatsen van de blauwe ertsbij *Ceratina cyanea* in Nederland vanaf 1980. Bron: Landelijk bijenbestand van EIS-Nederland.

Figure 2
Records of *Ceratina cyanea* in The Netherlands since 1980. Source: National Apidae-database of the European Invertebrate Survey - The Netherlands.

Colletes halophilus Verhoeff, 1943

De schorzijdebij *Colletes halophilus* (fig. 3) staat voor ons land te boek als gespecialiseerd op het geslacht *Aster* (Reemer et al. 1999), waarvan op de Nederlandse vliegplaatsen alleen de zeeaster *Aster tripolium* voorkomt. Bij een bezoek aan Rottumeroog op 6.IX.1999 werd echter een tiental stuifmeel verzamelende vrouwtjes op zeemelkdistel *Sonchus arvensis* var. *maritimus* waargenomen. Dergelijk bloembezoek wordt ook gemeld van de Duitse waddeneilanden (Haeseler 1978). Het enige waargenomen mannetje op dit eiland patrouilleerde overigens wel boven een van de schaarse zeeasterveldjes. Bij een bezoek aan Schiermonnikoog in de periode van 12.IX - 17.IX.1999 viel op dat de hier wel op zeeaster vliegende vrouwtjes een stuk kleiner leken. Bij

Figuur 3
Colletes halophilus, vrouwtje (Schiermonnikoog, september 1999). Foto Ivo Raemakers.

Figure 3
Colletes halophilus, female (Schiermonnikoog, September 1999). Photo Ivo Raemakers.

meting bleek het (enige) op Rottumeroog verzamelde vrouwtje ongeveer 13,5 mm lang te zijn, terwijl *C. halophilus* normaal ongeveer 11 à 12 mm lang is. Als het hier inderdaad een structureel grootteverschil betreft (een vraag voor toekomstige Rottumeroog-bezoekers), dan ligt de verklaring misschien in het larvale voedsel: *Sonchus* versus *Aster*-stuifmeel. Overigens werd op Schiermonnikoog zeemelkdistel niet bezocht ondanks uitbundige aanwezigheid van deze plant.

Hylaeus cornutus Curtis, 1831 en *Hylaeus variegatus* (Fabricius, 1798)

Van deze beide maskerbijen werd op 4.VII.1999 een vrouwtje gevangen bij Weert langs de spoorlijn Weert-Eindhoven (Amersfoortcoördinaten 175 362). Beide vrouwtjes bezochten zandblauwtje *Jasione montana*.

De gehoornde maskerbij *Hylaeus cornutus* is een betrekkelijke nieuwkomer in de Nederlandse fauna. De eerste waarneming stamt uit 1977 en werd gedaan te Maastricht (Lefebvre 1978). Daarna rukte de soort verder op en de noordelijkste waarneming tot dusverre werd verricht te Thorn in 1991. Getuige de nieuwe waarneming gaat de uitbreiding nog steeds door.

In tegenstelling tot *H. cornutus* is de rode maskerbij *H. variegatus* juist op zijn retour. Vroeger werd

- 1980-1998
- ▲ 1999

Figuur 4
Vindplaatsen van *Lasioglossum lativentre* in Nederland vanaf 1980. Bron: Landelijk bijenbestand van EIS-Nederland.

Figure 4
Records of *Lasioglossum lativentre* in The Netherlands since 1980. Source: National Apidae-database of the European Invertebrate Survey - The Netherlands.

de soort verspreid in de zuidoostelijke helft van Nederland waargenomen maar na 1980 waren nog maar drie, Limburgse vindplaatsen bekend. Door de rode kleur van het achterlijf is *H. variegatus* een relatief opvallende maskerbij. Op de vindplaats bij Weert werd echter maar één vrouwtje waargenomen waarbij moet worden aangetekend dat het gebied slechts kort bezocht werd, tijdens buig weer. Overigens lijkt de betreffende vindplaats erg in trek bij maskerbijen. Behalve de beide genoemde soorten werden dezelfde dag nog vier soorten gevangen: *H. annularis*, *brevicornis*, *hyalinatus* en *signatus*.

Lasioglossum lativentre (Schenck, 1853)

Van deze zeldzame groefbij is op 4.IX.1998 één mannetje gevangen aan de rand van het Weerterbos (Amersfoortcoördinaten 176 369). Op de vindplaats wordt het vochtige bosgebied

onderbroken door weilanden en doorsneden door enkele zandpaden. Volgens Westrich (1990) is *L. lativentre* een soort van extensief gebruikte cultuurlandschappen. In Nederland is ze verspreid over de zuidelijke landshelft aangetroffen. Vanaf 1980 waren er tot dusverre nog slechts twee meldingen (fig. 4).

Lasioglossum pallens (Brullé, 1832)

Lasioglossum pallens werd in 1997 voor het eerst in Nederland gevangen in de ENCI-groeve en groeve 't Rooth. Het is een zeer warmteminnende soort (Westrich 1990) waarvan de mannetjes, in tegenstelling tot die van de andere groefbijen, in het voorjaar vliegen. Van deze soort werd op 9.V.1999 een mannetje gevangen langs het Wijffelterbroek te Weert (Amersfoortcoördinaten 172 357). Zoals de gebiedsnaam al aangeeft betreft het een zeer afwijkende biotoop, namelijk de rand van een broekbos. Het gevangen mannetje zwermde samen met enkele andere bijen rond een eik. De andere exemplaren kwamen niet laag genoeg om te kunnen vangen, zodat niet kon worden vastgesteld welke soorten dit betrof. Vooralsnog lijkt het aannemelijk dat de vangst een zwerfend exemplaar betreft.

Nomada guttulata Schenck, 1861

Nomada guttulata is de koekoeksbij van *Andrena labiata* Fabricius, 1781. In Nederland is de soort spaarzaam verzameld in de zuidelijke landshelft. Recent was *N. guttulata* nog slechts bekend uit Zuid-Limburg en Westervoort. Deels hangt deze zeldzaamheid samen met de achteruitgang van de aan extensief gebruikte graslanden gebonden waard. De vondst van een kleine nestkolonie van *A. labiata* op een zandpad in het Renkumse beekdal (Amersfoortcoördinaten 178 445) vormde aanleiding om ook eens op de koekoeksbij te letten. Op 30.IV.1999 leverde een middagje posten bij de kolonie ongeveer vijf *Nomada*-vrouwtjes op. Eén exemplaar is verzameld.

Nomada opaca Alfken, 1913

Nomada opaca is de koekoeksbij van *Andrena fulvida* Schenck, 1853. In Nederland is deze wespbij

nooit veel waargenomen. Tot 1965 waren er zeven vindplaatsen bekend. Daarna duurde het tot 1997 voordat de soort opnieuw werd waargenomen en wel op twee nieuwe vindplaatsen: de Brand bij Udenhout en het Weerterbos. Op 12.vi.1999 is de vindplaats in het Weerterbos (Amersfoortcoördinaten 175 368) opnieuw bezocht. In de eerste plaats werd hier gezocht naar nestplaatsen van *A. fulvida*. Zoeken op een plek met relatief hoge dichtheden van deze soort leverde weliswaar geen *Andrena*-nestplaats op maar wel een aantal *Nomada*-vrouwtjes. Een tweetal exemplaren is gevangen. Waarschijnlijk zijn de onopvallendheid van de waard en de gelijkenis met de zeer algemene *N. ruficornis* (Linnaeus, 1758) voor een deel verantwoordelijk voor de weinige waarnemingen van *N. opaca*.

Nomada stigma Fabricius, 1804

Nomada stigma is in ons land tot dusverre bekend van zes plekken. De meeste recente vindplaats betreft de uiterwaarden bij Wageningen (Amersfoortcoördinaten 174 440). In 1997 werden hier voor het eerst een aantal vrouwtjes waargenomen. Ook in 1998 werden een aantal vrouwtjes gesignaleerd. In 1999 werd op 13.v.1999 voor het eerst een mannetje op deze vindplaats gevangen. *Andrena labialis* (Kirby, 1802), de waard van *Nomada stigma*, komt tot dusverre nog vrij talrijk voor in de Wageningse uiterwaarden. Door verruiging ten gevolge van natuurontwikkelingsbeheer lijkt het aantal geschikte nestelplaatsen echter sterk af te nemen.

LITERATUUR

- Haeseler, V. 1978. Zur Fauna der aculeaten Hymenopteren der Nordseeinsel Mellum. Ein Beitrag zur Besiedlung küstennaher Inseln. – Zoologische Jahrbücher, Abteilung Systematik, Ökologie und Geographie der Tiere 105: 368-385.
- Lefebvre, V. 1978. Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata voornamelijk in 1976 en 1997. – Entomologische Berichten, Amsterdam 38: 134-138.

- Peeters, T.M.J., I.P. Raemakers & J. Smit 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). – Stichting EIS-Nederland, Leiden.
- Reemer, M., T. Peeters, T. Zeegers & W. Ellis 1999. Wilde bijen in terreinen van Natuurmonumenten. – Stichting EIS-Nederland, Leiden.
- Westrich, P. 1990. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil. Die Gattungen und Arten. – Ulmer, Stuttgart. [tweede verbeterde druk]

SUMMARY

Some interesting records on Dutch bees (Hymenoptera: Apidae)

The publication of the preliminary atlas of Dutch bees (Peeters et al. 1999) has stimulated many specialists in their mapping activity. The author reports several interesting new distribution records on ten bee-species in 1999. The Dutch *Colletes halophilus* Verhoeff, 1943 were thought to be specialized on *Aster*, but on the island Rottumeroog some, relatively large, females were observed collecting pollen on *Sonchus arvensis* var. *maritimus*.

I.P. Raemakers
Thorbeckestraat 298
6702 CC Wageningen